

ЗА ПРИРОДАТА НА ПРИТЕЖАТЕЛИТЕ

Цветана Димитрова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
Българска академия на науките

cvetana@dcl.bas.bg

Резюме. Студията представя преглед на начините за изразяване на функцията притежател чрез съществителни имена от определени семантични класове, които отговарят на изискванията за реализация на съответните фреймови елементи във Фреймнет (FrameNet). Допълнително се разглеждат реализациите на фреймови елементи, които изразяват различни притежатели, при основни глаголи за трансфер на притежание в ограничен брой корпусни примери, в които експлицитно се реализират, освен фреймовия елемент (обект на трансфера), и двата фреймови елемента, между които протича трансферът, както и неядрени фреймови елементи. Въз основа на реализациите на фреймовите елементи в корпусните примери се дефинират и множества от (подходящи) съществителни за реализацията им.

Ключови думи: *притежание, Уърднет, Фреймнет*

1. Притежател: дефиниция и характеристики

Притежанието е биокултурно понятие с неясни граници (Seiler 1983: 4), което дефинира концептуално пространство с различни подобласти въз основа на взаимодействието на участващите в него елементи. В уводната статия на сборника *Dimensions of Possession* М. Херслунд и И. Барон (Herslund, Baron 2001: 1) посочват, че притежателността е понятие, а не лингвистична конструкция, така че проблемът за дефинирането ѝ произтича от разнообразните средства и начини за кодирането (чрез т.нар. притежателни конструкции) на широк диапазон от семантични отношения, повечето от които са несводими към чистото притежание в собствен смисъл. Всъщност става дума за отношение на свързаност между две същности – дефинирани най-общо като

* Цветана Димитрова. За природата на притежателите. – В: Св. Коева (ред.) *Семантични студии. Синтактично и семантично описание на български глаголи*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 117 – 133.
<https://doi.org/10.7546/SemanticStudies2024.05>

притежател и *притежавано*, които могат да имат различни характеристики, а оттук и взаимоотношенията между тях могат да бъдат описвани в различни граници.

В езиковедската литература са известни най-общо две основни категории на притежанието – постоянно или временно и отчуждаемо или неотчуждаемо (Heine 1997: 34 – 41; Stassen 2009: 15 – 18). Според Л. Стасен само отчуждаемата посесивност е прототипична, тоест само при нея притежателят (който е задължително одушевен или поне има способността да изявява своята воля) може да бъде квалифициран като собственик на притежаваното, както и да прекрати притежателното отношение (Stassen 2009: 17). Оттук авторът дефинира и две семантични характеристики – [\pm контрол] и [\pm постоянен контакт] – чрез които може да се различи отчуждаемото от неотчуждаемото притежание.

Понятие, огледално на понятието за собственост, е понятието за принадлежност, което може да се моделира и като вид постоянно локативно отношение, често кодирано в европейските езици чрез формулата *Y e na X* (която за Е. Бенвенист е огледална на *X има Y* (Benveniste 1966: 197).

Неотчуждаемото постоянно притежание най-често се свързва с отношението на част и цяло – постоянни притежания са например частите от (нечие) тяло. Това са същности като крак – на човек или животно, но и на предмет като маса или стол – които представляват елементи, задължително обвързани с цялото, т.е. с друг елемент, от който са част и който е техен притежател, но от който не могат да бъдат отделени, без да загубят съществена част от природата си. За сравнение и клонът на дървото, и крилото на самолета могат да бъдат отделени, но в дефиницията им винаги присъства връзката с цялото, от което са част. Неотчуждаеми притежания са и някои абстрактни същности като черти на характера (на човек), постоянни характеристики на определени обекти (като цвета на козината на животно, материала, от който е изработен даден предмет, както и предназначението на някои предмети) или дори признаци или характеристики на определени абстрактни понятия (например нерешимостта на определен проблем или доказуемостта на хипотеза).

В реда на постоянните притежания се класифицират често и понятията за роднински (и някои други близки) отношения като син, дъщеря, майка, баща, внук, които също изискват наличие на друг обект, с когото задължително трябва да са свързани (*X* е майка само по отношение на *Y*). Всъщност обаче тези понятия, както и редица други понятия за лични (и професионални) взаимоотношения по-скоро назовават функции, а не конкретен референт. Именно затова те не се представят експлицитно чрез релация на притежание в ресурсите, които ще бъдат разгледани.

Временното притежание може да се отнася за преместими и прехвърляеми притежания като имоти, дрехи, движими вещи (които същевременно са и отчуждаеми притежания), но също така и за някои временни състоя-

ния – заболявания, емоции и др. (които са по-скоро неотчуждаеми, макар и временни). Те също не са пряко свързани с релацията за притежание в разглежданите ресурси.

В езиковите конструкции притежателят може да се реализира както в рамките на именната фраза като зависим елемент от притежаваното, което най-често е опора на фразата (и е изразено със съществително име — срв. *къщата на Иван, Ивановата къща*), така и на равнището на изречението (например конструкции с външен притежател – срв. *Разресах ѝ косата, Видях ѝ лицето* (повече за тези конструкции вж. у Payne, Varshi 1999). Освен това притежанието може да се прехвърля, като това значение се отразява от предикатите за трансфер на притежание (които са разгледани и у Levin 1993; Rappaport Hovav, Levin 2008).

В настоящата студия разглеждаме по какъв начин тези същности са отразени в два езикови ресурса – Принстънския уърднет (и паралелния му Български уърднет) – в Част 2., и във Фреймнет – в Част 3. В Част 4. въз основа на примери¹ за употребите на предикати за четири семантични фрейма от Фреймнет, изразяващи трансфер на притежание, ще бъде разгледана реализацията на фреймовия елемент **Реципиент (Recipient)**, както и на други фреймови елементи, които изпълняват реципиентна функция. Наблюденията върху примерите позволяват да се направи извод за семантичния клас на съществителните, които биха удовлетворили изискванията за съчетаемост при синтактичната им реализация (Коева 2021b: 182). Методология за приложение на данни от корпуси за валидиране на селективните ограничения, зададени в семантичното описание на глаголите във Фреймнет и Уърднет, е дискутирана и у (Лесева, Стоянова / Leseva, Stoyanova 2020).

2. Изразяване на притежание в Уърднет

Уърднет (Принстънският уърднет) е лексикално-семантична мрежа на понятия (в английския език), които са представени под формата на синонимни множества (синсети), свързани помежду си с различни семантични, деривационни и други връзки (релации) (Miller et al. 1993). Към Принстънския уърднет са съотнесени подобни лексикално-семантични мрежи за други езици, една от които е Българският уърднет (Булнет) (Коева 2021a). Семантичното описание на съществителните и на глаголите в Уърднет включва и категоризирането им в общи семантични класове въз основа на приписани семантични примитиви – глаголите са класифицирани в 15, а имената – в 25 семантични класа (Miller et al. 1993; Fellbaum et al. 2009). Референцията към отношението на притежание е отразена съответно чрез семантичните класо-

¹ Примерите са извлечени от българския корпус, достъпен чрез приложението СкечЕнджин (<https://www.sketchengine.eu/>).

ве съществителни за притежание (noun.possession) и глаголи за притежание (verb.possession).

Като съществителни за притежание (noun.possession) са класифицирани имената, които са част от хиперонимо-хипонимното дърво на синсета {собственост; имущество; притежание} ‘всеки материален или нематериален предмет, който принадлежи на някого’, който е хипоним на {отношение; връзка; релация} ‘абстрактна представа за свойство, признак, споделен от два (или повече) обекта или части от цяло’. Под това понятие на различни „клони“ в хиперонимо-хипонимното дърво се нареждат понятия за активи, материални активи, богатство, имане, имущество, сума, ресурс, капиталовложение, капитал и под., повечето от които могат да се определят като рефериращи към отчуждаеми притежания.

Неотчуждаемите същности се категоризират в няколко различни други класа. Понятията, които са класифицирани със семантичния клас част на тялото (noun.body), са хипоними на {телесна част; част на тяло; част от тяло} ‘общо наименование на всяка отделна структурно и/или функционално обособена част на даден организъм – орган, крайник и т. н.’. Например {ръка} ‘горният (гръдният) крайник на човешкото тяло, включващ раменния пояс с рамото, мишницата, лакътя, предмишницата и китката с дланта и пръстите’ е класифицирана със семантичния клас част на тялото на човешко същество (noun.body), докато {лапа} ‘стъпало с нокти и удебелени възглавнички, предпазващи ходилото от нараняване, при четирикраките животни’ е класифицирана със семантичния клас животно (noun.animal) като част от тялото на животно.

Като растение (с примитив noun.plant) са класифицирани понятия, които са части от растение и които са хипоними на {растителна структура} ‘в ботаниката – всяка от различни видове структури, образуващи се в процеса на зараждане и развитие на растенията и гъбите, които притежават специфично устройство и функции, свързани с определени жизнени процеси’ – например {пъпка; цветна пъпка} ‘част от растение, която напомня пъпка и от която се развива цветът’. От своя страна, всички тези понятия са част от хиперонимо-хипонимното дърво на {естествен обект; природен обект} ‘естествено съществуващ обект, възникнал в резултат на непредизвикани, естествено протичащи физически, химически, биохимически и т.н. процеси’, който е хипоним на {цялост; цяло; едно цяло} ‘съвкупност от части, елементи, които съставят или се възприемат като единен обект или нещо хомогенно, неразчленено, неразделено’.

Като артефакт (noun.artifact) са определени понятия, които са части от корпуса на неодоушевен обект – например {крило; самолетно крило; крило на самолет} ‘всяка от двете хоризонтални носещи повърхности на летателен апарат, със специална форма и профил в зависимост от предназначението си, разположени от двете страни на корпуса на летателното устройство’. Те са част от хиперонимо-хипонимното дърво на {произведение; артефакт; артефакт} ‘произведен или изработен предмет, резултат на човешката дейност’, което също е хипоним на {цялост; цяло; едно цяло}.

Отношенията между понятията за дете и за родител не са хиперонимо-хипонимни, а са концептуализирани като противоположности – {дете; рожба; чедо} ‘човешко потомство, син или дъщеря на каквато и да е възраст, по отношение на своите родители’ е антоним на {родител} ‘човек, който е биологичен родител или поема функциите на такъв по отглеждането и възпитанието на дете в качеството си на приеман родител, осиновител, настойник и др.’. Тук и двете понятия са мероними, т.е. са части на понятието {семейство} ‘най-малката, основна социална единица, състояща се от двойка съпрузи и техните деца’. През антонимната двойка са свързани и понятията {майка} ‘родител от женски пол по отношение на своите деца’ и {баща} ‘родител от мъжки пол по отношение на своите деца’, които са хипоними на {родител}. Понятието {женска рожба} ‘дете от женски пол по отношение на своите родители’ с хипоним {дъщеря} ‘човешка рожба, наследник от женски пол’ е антоним на понятието {мъжка рожба} ‘дете от мъжки пол по отношение на своите родители’ с хипоним {син} ‘човешка рожба, наследник от мъжки пол’.

Ограниченията за семантичния клас на обекта, който влиза във функцията на притежавано в отношението за притежание, са сравнително малко, оттам според нас и ограниченията за характера на притежателя (или обекта, с който тези същности влизат в отношение част – цяло или принадлежност) също биха били сравнително малко.

Като глаголи за притежание (verb.possession) са класифицирани 858 глаголни синсета – глаголът за изразяване на притежание *имам* е част от редица синонимни множества, сред които са: синсетът {имам; притежавам; съм с; съм със} с дефиниция ‘проявявам определени качества, характеристики и т.н.’, който отразява орнативното и комитативното значение на притежанието; синсетът {имам; притежавам} с дефиниция ‘представявам собственик, притежател, източник на нещо конкретно или абстрактно, характеризирам се със или съм носител на определено качество, свойство, признак и т.н.’, който отразява общото състояние на притежание (отчуждаемо и неотчуждаемо); и синсетът {притежавам; имам; владея} с дефиниция ‘собственик съм на вещ, имот и т.н.’, който отразява състоянието на собственост, владеене на (най-често отчуждаемо) притежание.

Общото значение {имам; притежавам} е моделирано като каузирано (свързано е с релацията **причинен от**) от понятието, изразявано от синсета {давам; дам} с дефиниция ‘правя така, че някой да получи нещо в конкретен или абстрактен (чувства и т.н.) смисъл’, което пък е хипоним на {прехвърлям; прехвърля} с дефиниция ‘правя нещо да смени собственика си, предавам на друг отговорността за нещо или някого’ (1.).

1. {давам; дам} (verb.possession)

релация **причинява**: {имам; притежавам} (verb.possession)

релация **хипероним**: {прехвърлям; прехвърля} (verb.possession)

Както вече беше посочено, функцията притежател може да се изпълнява от различни обекти – както одушевени, така и неодушевени, като в Уърднет експлицитна референция към притежателя е кодирана в две синонимни множества за съществителни – {собственик; притежател} и {собственик; притежател; владелец; стопанин}, всяко от които е свързано с експлицитна деривационна и агентивна релация с глаголното синонимно множество {притежавам; имам; владея} (2.а. и 2.б.).

2.а. {собственик; притежател} ‘лице, което притежава определена собственост, представляваща източник на доходи, или пълния дял от бизнеса, който развива’ (noun.person)

релация **дериватив**, релация **е агент на**: {притежавам; имам; владея} ‘собственик съм на вещ, имот и т.н.’ (verb.possession)

2.б. {собственик; притежател; владелец; стопанин} ‘човек, който притежава нещо’ (noun.person)

релация **дериватив**, релация **е агент на**: {притежавам; имам; владея} ‘собственик съм на вещ, имот и т.н.’ (verb.possession)

И двата синсета със съществителни за притежатели (заедно с хипонимите си) се отнасят до подсферата на комерсиално притежание на движимо (отчуждаемо) имущество и са класифицирани като човешки същества (чрез примитива noun.person). Освен това глаголният синсет {имам; притежавам} е свързан с агентивна релация със синсета {богаташ; богат човек; заможен човек; състоятелен човек} ‘човек, който притежава значителни финансови средства и/ или друго материално имущество’, който отново е категоризиран като човек (noun.person).

Тези синонимни множества обаче не реферират пряко към притежателя на дадено имущество, а по-скоро кодират функцията притежаващ. Освен това не реферират и към притежателя на характеристика – както посочихме по-горе, такава функция могат да изпълняват множество обекти.

С агентивна релация е дефинирано и отношението между глаголните синсети {давам; дам} ‘правя така, че някой да получи нещо в конкретен или абстрактен (чувства и т.н.) смисъл’ и {подарявам; подаря; давам; дам} ‘поднасям нещо на някого в знак на добри чувства, благодарност или поради други (религиозни, ритуални и др.) подбуди’, от една страна, и синсета {дарител; донор} ‘благодетел, който безвъзмездно предоставя, извършва дарение на собственост или парични средства за определена обществена, политическа, културна кауза, начинание, инициатива’.

Агентивна релация свързва и глаголния синсет {прехвърлям; прехвърля} ‘правя нещо да смени собственика си, предавам на друг отговорността за нещо или някого’ и синсетите за съществителни {прехвърлящ} ‘лице, което преотстъпва свое право, титла, собственост и др. на друго лице или лица’ и {прехвърлител} ‘физическо или юридическо лице, което прехвърля право

на собственост върху имот, титла и пр. на друго лице или лица'. Синсетът {продавач} 'търговец, често и производител, който предлага стоки и услуги директно на потребителите' е свързан с агентивна релация с глаголния синсет {продавам; продам} 'предлагам стоки или услуги срещу определено заплащане', който, от своя страна, също е част от хиперонимо-хипонимното дърво на {прехвърлям; прехвърля}.

Понятието за {придобиващ} 'човек, който получава, най-често постоянно, право на собственост, ползване и др. върху нещо' е свързано с агентивна релация с глаголния синсет {получавам; получа; придобивам; придобия; сдобивам се; сдобия се; добивам; добия} 'влизам във владение на нещо, ставам притежател на нещо в конкретен или абстрактен смисъл или започвам да имам ново качество, свойство и т.н.' и има хипоним {получател; приемател; реципиент} 'лице, което приема или получава нещо', който е свързан с агентивна релация с глаголния синсет {получавам; получа; имам} 'придобивам (или в по-широк смисъл приемам) нещо, което ми се дава, изпраща, осигурява и т.н.'. Така и синсетът {купувач} 'лице, което придобива правото на собственост върху стока или върху извършването на услуга срещу регламентирана с ценоразпис сума' е свързан с агентивна релация с {купувам; купя; закупувам; закупя} 'придобивам стока или ползвам услуга срещу определено заплащане', който е хипоним на {получавам; получа; придобивам; придобия; сдобивам се; сдобия се; добивам; добия}.

Глаголните синсети {продавам; продам} 'предлагам стоки или услуги срещу определено заплащане' и {купувам; купя; закупувам; закупя} 'придобивам стока или ползвам услуга срещу определено заплащане' са свързани помежду си с антонимна релация. Не така стои обаче въпросът със свързаните с тях агентивни съществителни {продавач} и {купувач}, които не са антонимни и по-скоро реферират към функция или роля (а не към човека, който може да я изпълнява).

Всички тези свързани понятия за лица, участващи в ситуацията по трансфер на притежание, са хипоними на хиперонима за понятието {човек; личност; индивид; лице; човешко същество} с дефиниция 'представител на едноименния и единствен вид на същото семейство висши бозайници (Hominidae), различаващ се от останалите животни по силно развития мозък, съзнание, абстрактно мислене, членоразделна реч; движи се с изправено тяло, произвежда оръдия на труда и други артефакти', което наследява характеристики от две други понятия, негови хипероними – {организъм; създание} с дефиниция 'живо същество с единно организирани функции и устройство, разглеждано от гледна точка на биологичната му същност' и {причинител; причина; причинна сила} с дефиниция 'обект, предмет, същество, което предизвиква определено събитие, явление, ефект, въздействие и др.', което отразява свойството им за упражняване на воля и/или контрол. Както ще видим по-нататък обаче, в езика в тази функция се реализират и други понятия, които могат да се приемат като притежаващи способност за

причиняване на определени действия или събития – това са понятията, класифицирани със семантичния примитив *noun.group*, които най-често са част от хиперонимо-хипонимното дърво на синсета {група; групировка} с дефиниция ‘съвкупност от обекти (неодушевени или одушевени), разглеждана в нейната цялост’. Хипоними на {група; групировка} са понятията за групи от хора и за други видове социални групи (като организация, институция, компания и под.).

3. Изразяване на притежание във Фреймнет

Фреймнет (Baker et al. 1998; Fillmore 1976, 1982) е семантико-синтактичен ресурс, в който лексикалните единици са обединени посредством схематични описания, познати като фреймове. Фреймовете представят концептуалната структура на ситуацияте и включват участниците в ситуацията, обстоятелствата и други фреймови елементи (Ruppenhofer et al. 2016; за Българския фреймнет (Коева и др. / Коева et al. 2008; Коева / Коева 2010)². Фреймовите елементи могат да са както ядрени (*core*), така и периферни (*non-core*) участници в лексикално-семантичното представяне на ситуацията.

Притежателят във Фреймнет се кодира експлицитно чрез два отделни фреймови елемента – **Притежател (Possessor)** и **Собственик (Owner)**. Фреймовият елемент **Притежател** е стативен участник и е ядрен за семантични фреймове, които кодират притежание на част от цяло. Това са фреймове за съществителни имена, които изразяват притежание на част от тялото или наличие на (неотчуждаема телесна) характеристика – **Части на тялото (Body parts)**, **Белег на тялото (Body mark)**, **Изражение на лицето (Facial expression)**, **Форма на косата (Hair configuration)**, или притежание на неодушевени същности, за които се предполага също задължително присъствие на притежател – като **Инфраструктура (Infrastructure)**, **Войска (Military)**, **Пари (Money)**, **Склад (Store)**. Фреймовият елемент **Принадлежност към място (Container possessor)** участва в изразяването на отношението съдържател – съдържимо. Фреймовият елемент **Украсен човек (Decorated individual)** кодира орнативното отношение между човек и негова характеристика и участва в семантичния фрейм **Декорация на тялото (Body decoration)**.

От своя страна, роднинските взаимоотношения са кодирани чрез семантичния фрейм **Роднинство (Kinship)**, в който участват ядрените фреймови елементи **Ти (Alter)**, **Аз (Ego)** и **Роднини (Relatives)**, като последният съ-

² Българският фреймнет (Коева / Коева 2010) включва и допълнителна информация, като за всеки предикат се определят категориите лице, преходност и вид, плюс синтактична информация за задължителността на експлицитната реализация. Включени са и семантични характеристики (абстрактно, конкретно, одушевено, неодушевено, лице, име и т.н.); квантитативни ограничения (броимо, неброимо и т.н.) и семантичните класове на възможните фреймови елементи.

държа първите два и съответно използването му изключва използването на другите два. Другите лични взаимоотношения (тук са понятия като приятел, приятелка, годеник, годеница, овдовял, разведен и под.) са изразени чрез семантичния фрейм **Лични връзки (Personal relationship)** с ядрени фреймови елементи **Партньор1 (Partner1)**, **Партньор2 (Partner2)**, **Партньори (Partners)**, където отново наличието на третия изключва реализацията на първите два.

Фреймовият елемент **Собственик** се свързва с активно, съзнателно притежание и може да е участник в ситуации на трансфер на притежаваното. Той е част от семантичните фреймове **Загуба (Losing)** (и от свързаните с него семантични фреймове **Преди загуба на собственост (Pre lose possession)** и **След загуба на собственост (Post lose possession)**). Още три фреймови елемента изразяват участник в ситуация на придобиване или загуба на власт/права върху притежаваното – това са фреймовите елементи **Заемодател (Lender)**, **Първоначален собственик (Original owner)** и **Собственик на бизнес (Proprietor)**.

В останалите семантични фреймове, свързани по различен начин с изразяването на притежание (което фигурира по един или друг начин и в дефинициите им), участват и редица други фреймови елементи, които могат да бъдат интерпретирани като притежатели при описанието на ситуацията.

Фреймовият елемент **Носещ (Wearer)** се изразява от одушевен обект (със семантичен тип Съзнателен (Sentient), който носи дреха и който е притежател на **Част на тялото (Body part)**, като и двата фреймови елемента са ядрени за семантичния фрейм **Носене (Wearing)**.

Фреймовият елемент **Пациент (Patient)** е ядрен за фрейма **Причина за промяна на сила (Cause change of strength)**, където може да се интерпретира като притежателя на силата, който претърпява промяна или е подложен на нея. Подобна интерпретация е в сила и за фрейма **Лекуване (Cure)**, където подлежащият на лечение може да се интерпретира като притежател на (или засегнат от) болестта.

Фреймовият елемент **Реципиент (Recipient)** е ядрен за група фреймове, които описват действия, свързани с трансфер на притежание, като **Прехвърляне (Transfer)**, с поддействия като **Изпращане (Sending)**, **Подаване (Passing)**, **Доставяне (Delivery)** и **Снабдяване (Supply)**; **Даване (Giving)**, **Получаване (Receiving)**, **Вземане (Getting)**, но и **Нагрупване (Amassing)**, **Загуба на притежание (Lose possession)**, **Стиснатост (Stinginess)**, **Отказ от притежание (Surrendering possession)**. Като неядрен елемент **Реципиент** участва в семантичните фреймове за **Ситуация преди даване (Pre giving)** и **Ситуация преди прехвърляне (Pre transfer)**, както и в **Изпратени обекти (Sent items)**. В нито един от тези фреймове обаче елементът **Реципиент** не е ограничен като характеристики (тоест не е нито Съзнателен, нито Човек).

Купувач (Buyer) и **Продавач (Seller)** са фреймови елементи на семантични фреймове, които описват комерсиално отношение на трансфер като (търговско) купуване (**Търговия – купуване (Commerce buy)**) и **Търговия –**

продаване (Commerce sell). И двата семантични фрейма имат ядрен фреймов елемент **Купувач**, като обаче само вторият има и **Продавач**. Във фрейма **Търговия – купуване** може да се реализира неядрен фреймов елемент **Реципиент**, който реферира към потенциален получател, различен от **Купувач** – тоест **Купувач** може да се възприема като временен притежател, купувач обекта в полза на (потенциален) друг притежател. Фреймовият елемент **Вносител (Importer)** е елемент от фрейма **Внасяне (Importing)**, а **Потенциален реципиент (Potential recipient)** е елемент от фрейма **Предлагане (Offering)** – доколкото обектът може да бъде предлаган на някого, но не е задължително той да го получи. Фреймовият елемент **Купувач (Purchaser)** е ядрен за семантичния фрейм **Пазаруване (Shopping)** и може да се отнася за временен притежател (както ще видим и по-нататък).

Ситуацията на трансфер на притежанието се кодира от дитранзитивни предикати. При тях обектът се трансферира, прехвърля или премества от един обект във или към друг обект – така наречения от Ст. Пинкър „нов“ притежател (Pinker 1989: 48), който според изследователите се моделира и като локация на притежанието. Тоест в тази ситуация участват двама „притежатели“ или два обекта, които биха могли да се интерпретират като локация на притежанието на трансферирания обект. Тук трябва да се направи уточнението, че реципиентът (получателят) не е задължително да е притежател, поне не и постоянен – например и купувачът, и продавачът могат да са временни притежатели на обекта, така че фреймовите елементи, изразяващи реципиентна функция, не са свързани с фреймовите елементи **Притежател** или **Собственик**.

Следващата част представя някои наблюдения върху реализациите именно на фреймовите елементи **Реципиент**, **Купувач** и **Продавач** при предикатите, изразяващи комерсиален трансфер на притежание (които са разглеждани у (Коева / Коева 2010: 42 – 45).

4. Временни комерсиални притежатели

За да се наблюдава реализацията на съответните значения на глаголите за трансфер на притежание, в които се реализира фреймовият елемент **Реципиент**, са извлечени ограничен брой корпусни примери (до 1000) чрез приложението СкечЕнджин (SketchEngine) (Kilgariff et al. 2014). Примерите са ръчно филтрирани чрез отстраняване на значения, различни от разглежданите (например *доставям* в съчетание със съществителни за емоция като *радост*, *удоволствие*, *наслада*, *наслаждение*, както и със съществителни като *информация*, *сведения*; глаголите *купувам*, *продавам*, *пазарувам* в съчетание с *гласове*, *избиратели* и под.), като са избрани примери, илюстриращи общото значение ‘осъществявам трансфер на (материален) обект с търговски или други комерсиални цели’.

В наблюдаваните примери много често (всъщност много по-често при предикатите за комерсиален трансфер на притежание) експлицитно се ре-

лизират, освен ядрените фреймови елементи като **Стока (Goods)** или **Тема (Theme)**, предимно периферни фреймови елементи като **Място (Place)**, **Предназначение (Purpose)**, **Цел (Goal)**, **Време (Time)**, **Пари (Money)** и др.

4.1. Реципиент

Семантичният фрейм **Доставяне** има четири ядрени фреймови елемента – **Доставчик (Deliverer)**, **Цел, Реципиент** (като при наличие на **Реципиент** се изключва **Цел**) и **Тема**, и седемнадесет периферни фреймови елемента, сред които е и **Бенефициент** с дефиниция „Лицето, в чиято полза се осъществява доставката“.

В извадка от 471 примера от корпуса в 200 е експлицитно реализиран фреймовият елемент **Реципиент**, който се изразява от: местоименна клитика (включително възвратната *си*) – в 137 примера (3.а.); предложни фрази, въведени най-често с предлога *на* – в 63 примера (3.б.); много по-рядко с предлога *за*, за който се предполага, че въвежда **Бенефициент** – едва в 7 примера (3.в.).

- 3.а. ... [той]_{Доставчик} [ни]³_{Реципиент} го ДОСТАВЯШЕ право на [нас]_{Реципиент} ...
 3.б. Дали [Коуди]_{Доставчик} не беше ДОСТАВЯЛ [хероин]_{Тема} [на тоя човек]_{Реципиент} ?
 3.в. ... когато [Патрик]_{Доставчик} ДОСТАВЯЛ [един отличен жребец]_{Тема} от родната си Ирландия [за дъщерята на едрия земевладелец]_{Бенефициент}.

Сред изразяваните периферни фреймови елементи са **Място** (4.а.), **Предназначение** (4.б.), **Източник** (4.в.), който може да бъде и „стар“ притежател, и други.

- 4.а. А има само [двама пощальони]_{Доставчик}, които са ДОСТАВЯЛИ [писмата]_{Тема} [на Уест стрийт]_{Място} [през декември]_{Време} ...
 4.б. ... [хора]_{Доставчик}, които ДОСТАВЯХА [добитък]_{Тема} [за пирвете ви]_{Цел} ...
 4.в. [Всичко необходимо за живота на хората там]_{Тема} се ДОСТАВЯШЕ [от другите пет континента]_{Източник}.

4.2. Купувач

Семантичният фрейм **Търговия – купуване** има два ядрени фреймови елемента – **Купувач** и **Стока**, и тринадесет периферни, сред които фигурира и **Реципиент** (в този фрейм няма фреймов елемент **Бенефициент**) с дефиниция „Лицето, за което купувачът купува стоката“.

³ В примерите са отбелязани ядрените фреймови елементи, а от периферните – тези, които се разглеждат в съответната част на текста.

В извадка от 970 примера само в 73 допълнително е акцентирано върху **Купувача** (в 72 референтът е или човек, или група от хора), като най-често чрез възвратна клитика (*купувам си X*) се акцентира върху самия **Купувач** (обикновено в позицията на субект) като „нов“ притежател на обекта – в 51 примера (5.а.). В останалите случаи се среща (периферен фреймов елемент) **Реципиент** (в бенефициентна функция, т.е. някого, в чиято полза се купуват стоките), различен от **Купувача** – 17 примера с местоименна клитика, различна от възвратната (5.б.), както и 4 предложни фрази, въведени с предлога *на* (5.в.), и 4 предложни фрази, въведени с предлога *за*, включително и с референт, различен от човешко същество, но все пак отнасящ се до търговско юридическо лице (5.г. и 5.д.).

- 5.а. *Те [си]_{Купувач} КУПУВАТ [дрехи]_{Стока} от сергиите ...*
 5.б. *Вернер винаги ми донасяше кафе в междучасията, КУПУВА-ШЕ [ми]_{Реципиент} [виенски кифлички с шоколад]_{Стока} ...*
 5.в. *[Майката]_{Купувач} КУПУВА [на малкото си болно момченце]_{Реципиент} [кутийка боички]_{Стока} ...*
 5.г. *За целта [мъжете]_{Купувач} КУПУВАТ [цветя]_{Стока} [за съпругите и колежките си]_{Реципиент} ...*
 5.д. *Аничке, виж таз сметка, дето съм КУПУВАЛ [едно-друго]_{Стока} [за банката]_{Реципиент} ...*

В извлечените примери много често се реализират другите периферни фреймови елементи като **Място** (6.а. и 6.б.), **Предназначение** (6.б.), **Пари** (6.в.), **Източник** (който може да е и „стар“ притежател и **Продавач**) (6.г.).

- 6.а. *Освен, че ги КУПУВАХА [в безистена и магазините по Широк сокак]_{Място} ...*
 6.б. *Те били КУПУВАНИ [за разни стопански и битови нужди]_{Предназначение} както [на вътрешния пазар]_{Място}, така и [по междуна-родните робски тържища из Леванта]_{Място} ...*
 6.в. *... КУПУВА [остарели котки]_{Стока} [по четвърт долар]_{Пари} ...*
 6.г. *Три години съм КУПУВАЛ [от баща му]_{Източник} [вино]_{Стока} ...*

4.3. Продавач

Семантичният фрейм **Търговия** – **продаване** има три ядрени фреймови елемента – **Купувач**, **Стока** и **Продавач** – и четиринадесет периферни.

В извадка от 895 корпусни примера само в 115 има експлицитно изразен реципиент (**Купувач**, който може да има и бенефициентна интерпретация (8.б.), който може да е както човешко същество (7.а.) – в 14 примера, така и по-често – група от лица (групи от хора – в 65 примера, или други организации – в 36 примера) (7.б. и 7.в.).

- 7.а. ... [човек]_{Продавач} ПРОДАВА [своя бърбек]_{Стока} [на богат рецепиент]_{Купувач} поради бедността си ...
- 7.б. ... и започнал да посещава магазините в Бейрут, където ПРОДАВАЛИ [монети]_{Стока} [за колекционерите]_{Купувач} ...
- 7.в. ... после ПРОДАВА [продуктите от тези изследвания]_{Стока} [на слаборазвитите страни]_{Купувач} ...

При тези предикати много по-често се реализират периферните фреймови елементи, сред които са **Място** (8.а.), **Пари** (8.б.), **Предназначение** (8.в.), **Начин** (8.г.).

- 8.а. [В този град]_{Място} те ПРОДАВАЛИ [селскостопанските си произведения]_{Стока} и оттам купували захар, сол, газ, покъщнина.
- 8.б. От казаните се получавали [600 оки масло]_{Стока}, което ПРОДАВАЛИ [за 600 златни лири]_{Пари}.
- 8.в. ... но веднъж той отишъл да ПРОДАВА [жито]_{Стока} [за данък]_{Предназначение} ...
- 8.г. ... [съсед]_{Продавач}, който ПРОДАВА [ориза]_{Стока} [на загуба]_{Начин} и все пак печели, помагайки си с теглилката.

4.4. Купувач

И накрая ще бъде разгледан семантичният фрейм **Пазаруване (Shopping)** с два ядрени фреймови елемента – **Стока** и **Купувач (Purchaser)**, със семантичния тип Съзнателен (в разгледаните по-горе семантични фреймове няма ограничения за характера на **Купувача** или **Продавача**). Сред десетте периферни фреймови елемента на този семантичен фрейм не фигурира нито **Бенефициент**, нито **Реципиент** (различен от **Купувач**).

В извадка от 961 примера в 44 е изразен бенефициент, като в 24 примера върху него се акцентира с възвратна клитика (*пазарувам си*) или е въведен с възвратно местоимение с предлога *за* (*пазарувам за себе си*). В останалите случаи бенефициентът е въведен от лична местоименна клитика, различна от възвратната (4 примера), и по-често от предлога *за* (в 11 примера), отколкото от предлога *на* (само в 2 примера). В повечето примери референтът на този фреймов елемент е човешко същество (9.а. и 9.б.) или група (9.в. и 9.г.).

- 9.а. Новият генерален директор ли го взе за себе си да му тупа килимите вкъщи и да [му]_{Бенефициент} ПАЗАРУВА, друг някой ли го сви (...)
- 9.б. Днес обаче ПАЗАРУВАМЕ [за Люк]_{Бенефициент}, а не [за мен]_{Бенефициент}.
- 9.в. (...) когато брат ми беше в града, гуляеше или ходеше да ПАЗАРУВА [за нас]_{Бенефициент} [разни неща]_{Стока}.
- 9.г. (...) а защо не например да се ПАЗАРУВА [на възрастни родители]_{Бенефициент} и др.

В тези примери отново много по-често се реализират периферни фреймови елементи, сред които **Място** (10.а.), включително **Източник** (10.б.), **Предназначение** (10.в.), **Начин** (10.г.).

10.а. ... и ПАЗАРУВАШЕ [хранителни стоки]_{Стока} [в единствения супермаркет]_{Място}.

10.б. ... [Мати Девор]_{Купувач} е принудена да ПАЗАРУВА [преоценени дрехи]_{Стока} [от „Кеймарт“]_{Източник} ...

10.в. Отсега ПАЗАРУВА [за Коледа]_{Предназначение}.

10.г. [Майка ѝ]_{Купувач} ПАЗАРУВАШЕ [на едро]_{Начин}, въобразявайки си, че пести пари.

В повечето примери обаче няма експлицитно изразен обект на действието **Стока** (това е фреймов елемент, който се интерпретира и като изразен по подразбиране от лексикалното значение на глагола, а оттам и незадължителен за експлициране), за разлика от предикатите, които реализират останалите три разгледани фрейма. Освен това в реализациите наблюдаваме и други (периферни) фреймови елементи, които не са дефинирани като такива – като например **Бенефициент** при семантичния фрейм **Пазаруване**.

От извлечените реализации на фреймовите елементи в разгледаните фреймове може да се предположи, че съществителните, удовлетворяващи изискванията на съответните глаголи (за (комерсиален) трансфер на притежание) за обекти, между които се извършва трансферът, реферират към широк кръг от понятия, които могат най-общо да бъдат определени като лица – физически или юридически. Последните могат да бъдат представлявани от физическо лице, което може да проявява воля и да има контрол върху обекта, влизащ в ролята на (временно или постоянно) притежание. От друга страна, както вече беше отбелязано в предходните части, в отношение на стативно притежание или принадлежност е възможно да влизат дори и същности, които не могат да проявяват воля (като артефакти, растения, абстрактни характеристики и под.).

5. Заключение

Доколкото функцията на т.нар. притежатели не може да се положи в ясно дефинируеми граници, е трудно да се определят класовете съществителни имена, рефериращи към възможни същности, които могат да изпълняват тази функция. Фокусът върху участниците в ситуацията по трансфер на притежание, поставен в настоящата студия, е свързан с разбирането, че обектите от сферата на отчуждаемата посесивност, които могат да подлежат на трансфер, са участници в отношение на притежание – тоест именно в тези ситуации очакваме реализация на притежатели, които могат по собствена воля да се сдобият с нещо (да станат притежатели) и да се откажат от / да се разделят с нещо (да спрат да са притежатели).

Във всички тези случаи в корпусните примери, които бяха разгледани, се реализират съществителни имена, свързани с две понятия в Уърднет. Първото понятие {човек; личност; индивид; лице; човешко същество} е част от хиперонимо-хипонимното дърво на {физическа същност} 'същност, която има физическа форма, материално проявление или чието съществуване е наблюдаемо във физическия свят'. Второто понятие {група; групировка} 'съвкупност от обекти (неодушевени или одушевени), разглеждана в нейната цялост' обаче е хипоним на {абстракция; абстрактна представа; абстрактно понятие} 'форма на познание, основана на съществените свойства и отношения на предмета и получаване на общо понятие за него'. За да бъдат свързани тези две понятия, трябва допълнително да бъдат дефинирани характеристики, които да определят способността им да изпълняват действия, изискващи упражняване на воля и на контрол. В разглежданите примери не се разграничава и значението на семантичната характеристика постоянен или близък контакт при отчуждаемите притежания.

Благодарности: Изследването е извършено в рамките на проекта „Обогатяване на семантичната мрежа Уърднет с концептуални фреймове“, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“ по програма „Финансиране на фундаментални научни изследвания“ (Договор № КП-06-Н 50/1 от 30.11.2020 г.).

Цитирана литература / References

- Коева и др. 2008: Коева, С., Р. Влахова, Р. Декова, П. Несторова, А. Атанасов. *Българският ФреймНет: семантико-синтактичен речник на българския език*. Съст. С. Коева. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. (Koeva et al. 2008: Koeva, S., R. Vlahova, R. Dekova, P. Nestorova, A. Atanasov. *Balgarskiyat FreymNet: semantiko-sintaktichen rechnik na balgarskia ezik*. Sast. S. Koeva. Sofia: Institut za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”.)
- Коева 2010: Коева, С. *Българският ФреймНет*. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. (Koeva 2010: Koeva, S. *Balgarskiyat FreymNet*. Sofia: Institut za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”.)
- Лесева, Стоянова 2020: Лесева, С., И. Стоянова. Отвѣд лексикалните ресурси: валидиране на концептуалното описание в корпусни данни. – В: Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2020 г.). Т. 2. София: Издателство на БАН „Проф. „Марин Дринов“, с. 241 – 249. (Leseva, Stoyanova 2020: Leseva, S., I. Stoyanova. *Otvad leksikalnite resursi: validirane na kontseptualnoto opisanie v korpusni dannii*. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”* (Sofia, 2020 g.). Т. 2. Sofia: Izdatelstvo na BAN “Prof. „Marin Drinov”, pp. 241 – 249.)
- Baker et al. 1998: Baker, C., C. Fillmore, J. Lowe. The Berkeley FrameNet project. – In: *COLING 1998, Vol. 1: The 17th International Conference on Computational Linguistics*. Montreal: Association for Computational Linguistics.

- Benveniste 1966: Benveniste, É. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- Fellbaum et al. 2009: Fellbaum, C., A. Osherson, P.E. Clark. Putting Semantics into WordNets Morphosemantic Links. – In: *Human Language Technology. Challenges of the Information Society. LTC 2007. Lecture Notes in Computer Science*, vol. 5603. Springer, Berlin, Heidelberg, pp. 350 – 358.
- Fillmore 1976: Fillmore, C. J. Frame Semantics and the Nature of Language. – *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech*, vol. 280, no. 1, pp. 20 – 32.
- Fillmore 1982: Fillmore, C.J. Frame Semantics. – In: *Linguistics in the Morning Calm*. The Linguistic Society of Korea, Seoul: Hanshin, pp. 111 – 137.
- Heine 1997: Heine, B. *Possession: Cognitive Sources, Forces, and Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herslund, Baron 2001: Herslund, M., I. Baron. Introduction: Dimensions of Possession. – In: M. Herslund, I. Baron, F. Sørensen (Eds.). *Dimensions of Possession*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 1 – 25.
- Kilgarriff et al. 2014: Kilgarriff, A., V. Baisa, J. Bušta, M. Jakubíček, V. Kovář, J. Michelfeit, P. Rychlý, V. Suchomel. The Sketch Engine: Ten Years on. – *Lexicography*, vol. 1, no. 1, pp. 7 – 36.
- Koeva 2021a: Koeva S. The Bulgarian WordNet: Structure and Specific Features. – *Papers of BAS. Humanities and Social Sciences*, vol. 8, no. 1, pp. 47 – 70.
- Koeva 2021b: Koeva, S. Towards Expanding WordNet with Conceptual Frames. – In: *Proceedings of the 11th Global WordNet Conference*. University of South Africa (UNISA): Global WordNet Association, pp. 182 – 191.
- Levin 1993: Levin, B. *English Verb Classes and Alternations*. University of Chicago Press: Chicago.
- Miller et al. 1993: Miller, G., R. Beckwith, C. Fellbaum, D. Gross, K. Miller. *Introduction to WordNet: an On-line Lexical Database. Five Papers on WordNet*. Princeton, NJ: Princeton University.
- Payne, Barshi 1999: Payne, D., I. Barshi (Eds.). *External Possession*. Amsterdam: John Benjamins.
- Pinker 1989: Pinker, S. *Learnability and Cognition. The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rappaport Hovav, Levin 2008: Rappaport Hovav, M., B. Levin. The English Dative Alternation: The Case for Verb Sensitivity. – *Journal of Linguistics*, vol. 44, no. 1, pp. 129 – 167.
- Ruppenhofer et al. 2016: Ruppenhofer, J., M. Ellsworth, M. R. L. Petruck, C. R. Johnson, C. F. Baker, J. Scheffczyk. *FrameNet II: Extended Theory and Practice* (Revised November 1, 2016). < <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/docs/r1.5/book.pdf> > [03.03.2024]
- Seiler 1983: Seiler, H.-J. 1983. *Possession as an Operational Dimension of Language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Stassen 2009: Stassen, L. *Predicative Possession*. Oxford: Oxford University Press.

ON THE NATURE OF POSSESSORS

Tsvetana Dimitrova

Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”

cvetana@dcl.bas.bg

Abstract. The article reviews the expression of possessors with nouns referring to entities that may satisfy the requirements of frame elements which are part of the semantic frames in FrameNet. The frame elements realised with the main verbs for transfer of possession in a limited number of corpus examples are considered. Apart from the frame element (referring to the object of the transfer) and the two entities between which/whom the transfer of possession takes place, non-core frame elements are also explicitly realised. The sets of appropriate nouns and their features are defined based on the realisation of the frame elements in the corpus examples.

Keywords: *possession, WordNet, FrameNet*

Tsvetana Dimitrova
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria
<https://orcid.org/0000-0002-8972-435X>